

2026 оны ... дугаар сарын ...-ны өдөр

**МАЛЧНЫ ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН
ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

Нэг.Хуулийн төсөл боловсруулах үндэслэл, шаардлага

1.Хууль зүйн шаардлага

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 5 дугаар зүйлд мал сүрэг нь үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгаалалтад байна гэж заасан. Мөн Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлд иргэний хөдөлмөрлөх, аж ахуй эрхлэх, өмчлөх эрхийг баталгаажуулсан нь малчин өрхийн аж ахуй эрхлэх нөхцөлийг төрөөс бодлогоор дэмжих эрх зүйн үндэс болж байна.

Мал аж ахуй нь Монгол Улсын уламжлалт эдийн засаг, соёл, хүнсний аюулгүй байдал, орон нутгийн суурьшил, хөдөөгийн хөдөлмөр эрхлэлтийн гол тулгуур салбар хэвээр байна. Үндэсний статистикийн хорооны 2024 оны мал тооллогын дүнгээр Монгол Улсад 57.6 сая толгой мал тоологдсон бөгөөд хөдөлмөр эрхэлж буй дөрвөн хүн тутмын нэг буюу 308.7 мянган хүн мал аж ахуйн салбарт хөдөлмөрлөж байгаа юм. Иймд мал сүргийг зөвхөн тоо толгойн хувьд өсгөх бус, малчин өрхийн залгамж чанар, мал аж ахуйн бүтээмж, бэлчээрийн даац, байгаль орчны тогтвортой байдалтай уялдуулан дэмжих эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох шаардлагатай үүсээд байгаа юм.

Түүнчлэн Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, хөдөө аж ахуйн салбарын бодлого, орон нутгийн хөгжлийн бодлогын хүрээнд хөдөөгийн тогтвортой суурьшил, залуу малчдын оролцоо, өрхийн аж ахуйн чадавхыг дэмжих асуудал чухал байр суурь эзэлж байгаа билээ.

2.Практик шаардлага

Сүүлийн жилүүдэд мал аж ахуйн салбар уур амьсгалын өөрчлөлт, зудын давтамж, бэлчээрийн доройтол, залуу малчдын залгамж чанар сулрах, хөдөөгөөс хот руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн нэмэгдэх зэрэг олон талын эрсдэлтэй тулгарч эхэллээ.

Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны мэдээллээр 2023 онд 4.9 сая, 2024 онд 9.4сая толгой мал зүй бусаар хорогдсон нь малчин өрхийн амьжиргаа, орон нутгийн эдийн засаг, мал аж ахуйн тогтвортой байдалд томоохон сөрөг нөлөө үзүүлсэн үзүүлэлт юм.

Мөн олон улсын байгууллагуудын дүгнэлтээр Монголын мал аж ахуй нь уур амьсгалын эрсдэлд өндөр өртөмтгий салбар бөгөөд зуд, ган, бэлчээрийн доройтол нь малчин өрхийн орлогын тогтвортой байдалд шууд нөлөөлдөг гэж үзсэн. Дэлхийн банк Монгол Улсад хэрэгжүүлсэн малын индексжүүлсэн даатгалын төслийн хүрээнд малчин өрхийг цаг уурын давтамжтай эрсдэлээс хамгаалах, зудын дараах санхүүгийн дарамтыг бууруулах шаардлагыг онцолсон байдаг.

Нөгөө талаас шинээр гэр бүл болсон залуу малчин өрхөд мал аж ахуй эрхлэх анхны хөрөнгө бүрдэхгүй байх, өөрийн гэсэн суурь малгүйгээс өрх тусгаарлах боломж хязгаарлагдмал, улмаар залуу гэр бүл хөдөөд тогтвортой амьдрах эдийн засгийн

нөхцөл сулрах нийтлэг асуудал бий. Гэхдээ залуу малчин өрхийг дэмжих бодлого нь малын тоог механикаар өсгөх хэлбэртэй байж болохгүй. Монгол Улсын өмнөх туршлагаас харахад малын тоо толгойг хэт нэмэгдүүлэх бодлого нь бэлчээрийн даацад дарамт үүсгэж, байгаль орчны доройтол, малын ашиг шимийн бууралт, зудын эрсдэлийн хуримтлал бий болгодог дутагдал бий.

Иймд энэхүү хуулийн төслөөр шинээр гэр бүл болсон малчин залуу өрхөд 50 хүртэл толгой бог малтай тэнцэх хэмжээний дэмжлэгийг бэлчээрийн даац, тухайн өрхийн мал маллах бодит чадавх, орон нутгийн хэрэгцээ, ил тод сонгон шалгаруулалт, хяналт, тайлагналын тогтолцоонд үндэслэн олгох эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгохоор тусгалаа.

Энэхүү зохицуулалт нь бүх малчин өрхөд нийтлэг олгох халамжийн шинжтэй арга хэмжээ биш бөгөөд зөвхөн тухайн орон нутагт мал аж ахуй эрхлэх бодит боломжтой, шалгуур хангасан, шинээр гэр бүл болсон залуу малчин өрхөд чиглэсэн зорилтот, хязгаарлалттай, хариуцлагатай дэмжлэг байна.

Олон улсын жишгээр залуу фермер, залуу малчин, хөдөө аж ахуйн шинэ өрхийг дэмжих бодлого нь шууд татаас бус, бизнес төлөвлөгөө, мэргэжлийн ур чадвар, газар болон бэлчээрийн хүртээмж, санхүүгийн сахилга, сургалт, хяналттай уялддаг. Тухайлбал, Европын Холбооны Хөдөө аж ахуйн нийтлэг бодлогын 2023-2027 оны хүрээнд залуу фермерүүдэд тусгайлан чиглэсэн дэмжлэгийг гишүүн орнууд өөрийн нөхцөлд нийцүүлэн хэрэгжүүлж, шинэ үеийн фермерийг салбарт оруулах, санхүүжилт, мэдлэг, чадавхтай холбох бодлогыг хэрэгжүүлж байна. Мөн Киргиз Улсад Дэлхийн банкны дэмжлэгтэй хэрэгжсэн бэлчээр, мал аж ахуйн менежментийг сайжруулах төсөл нь 140 орон нутгийн нийгэмлэгт 190 мянга гаруй иргэнийг хамруулж, бэлчээрийн хамтын менежмент, мал аж ахуйн дадлыг сайжруулах чиглэлээр хэрэгжсэн нь мал аж ахуйн дэмжлэгийг бэлчээрийн удирдлага, орон нутгийн оролцоо, хяналттай уялдуулах нь үр дүнтэй болохыг харуулж байгаа юм.

Хоёр.Хуулийн төслөөр зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Хуулийн төслийг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлд заасан хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн хэлбэрээр боловсруулах бөгөөд Малчны тухай хуулийн 12 дугаар зүйлд дараах үндсэн зохицуулалтыг тусгалаа.

Нэгдүгээрт, шинээр гэр бүл болсон малчин залуу өрхөд мал аж ахуйн анхан шатны хөрөнгийг бүрдүүлэх зорилгоор 50 хүртэл толгой бог малтай тэнцэх хэмжээний дэмжлэг олгох эрх зүйн үндсийг бий болгох юм.

Хоёрдугаарт, уг дэмжлэгийг тухайн орон нутгийн бэлчээрийн даац, усан хангамж, өвөлжөө, хаваржааны нөхцөл, малын эрүүл мэнд, малчин өрхийн бодит чадавх, тухайн өрхийн мал аж ахуй эрхлэх төлөвлөгөөтэй уялдуулан олгох заалт орууллаа.

Гуравдугаарт, дэмжлэг авах өрх нь шинээр гэр бүл болсон, мал аж ахуй эрхлэх хүсэлт гаргасан, тухайн орон нутагт тогтвортой суурьших, мал маллах мэдлэг, дадлага, хөдөлмөрийн оролцоотой байх, дэмжлэгийг зориулалтын дагуу ашиглах үүрэг хүлээж байна.

Дөрөвдүгээрт, дэмжлэгийг мөнгөн хэлбэрээр бус чанарын шаардлага хангасан, эрүүл, ашиг шимтэй, тухайн бүс нутгийн нөхцөлд зохицсон малаар, эсхүл мал худалдан авах зориулалттай хяналттай хэлбэрээр олгох хуулийн заалт тусгалаа.

Тавдугаарт, дэмжлэг олгох шийдвэрийг сумын түвшинд ил тод, олон нийтийн оролцоотой, малчдын төлөөлөл, мэргэжлийн байгууллага, нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын оролцоотойгоор гаргана.

Зургаадугаарт, дэмжлэг авсан өрхөөс тодорхой хугацаанд тайлан гаргуулах, малын өсөлт, ашиг шим, эрүүл мэнд, зориулалтын ашиглалтад хяналт тавих, зориулалтын бусаар ашигласан, зарсан, бусдад шилжүүлсэн, худал мэдээлэл өгсөн тохиолдолд дэмжлэгийг нөхөн төлүүлэх зохицуулалтыг тусгав.

Долоодугаарт, дэмжлэгийг орон нутгийн төсөв, орон нутгийн хөгжлийн сан, салбарын зорилтот хөтөлбөр, улсын төсвийн тусгайлсан санхүүжилттэй уялдуулан үе шаттай хэрэгжүүлэх бөгөөд улсын төсвийн дэмжлэгийг санхүүгийн боломж хязгаарлагдмал, мал аж ахуйн залгамж чанар алдагдах эрсдэлтэй орон нутагт зорилтот хэлбэрээр олгохоор заав.

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох нийгэм, эдийн засаг, хууль зүйн үр дагавар, тэдгээрийг шийдвэрлэх талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний санал Хуулийн төсөл батлагдсанаар дараах эерэг үр дагавар гарна гэж үзэж байна.

Нэгдүгээрт, мал аж ахуйн салбарын залгамж чанар бэхжиж, шинээр гэр бүл болсон залуу малчин өрх хөдөөд тогтвортой амьдрах эдийн засгийн анхны суурьтай болно.

Хоёрдугаарт, залуу малчдын хөдөлмөр эрхлэлт нэмэгдэж, хөдөөгөөс хот руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөний дарамтыг тодорхой хэмжээгээр бууруулах боломж бүрдэнэ.

Гуравдугаарт, дэмжлэгийг бэлчээрийн даац, мал маллах чадавх, орон нутгийн бодит нөхцөлтэй уялдуулснаар малын тоо толгойг хяналтгүй өсгөх бус, чанартай, хариуцлагатай, тогтвортой мал аж ахуйг дэмжих нөхцөл бүрдэнэ.

Дөрөвдүгээрт, орон нутгийн эдийн засгийн идэвхжил нэмэгдэж, залуу өрхийн орлого, хөдөлмөрийн оролцоо, мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний нийлүүлэлт, сум орон нутгийн суурьшлын тогтвортой байдалд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Тавдугаарт, дэмжлэгийг ил тод сонгон шалгаруулалт, тайлагнал, хяналтын тогтолцоотой хэрэгжүүлснээр төсвийн хөрөнгийн үр ашиг сайжирч, халамжийн шинжтэй хавтгайруулсан татаас болох эрсдэлийг бууруулна.

Гэвч хуулийн төсөл хэрэгжих явцад бэлчээрийн даацад нэмэлт дарамт үүсэх, төсвийн зардал нэмэгдэх, дэмжлэгийн хуваарилалт шударга бус болох, дэмжлэгийг зориулалтын бусаар ашиглах, чанаргүй мал нийлүүлэх, орон нутгийн түвшинд танил тал, ашиг сонирхлын зөрчил үүсэх эрсдэл бий. Иймд эдгээр эрсдэлийг бууруулах зорилгоор дэмжлэгийг зөвхөн бэлчээрийн даацын үнэлгээнд үндэслэн олгох, сонгон шалгаруулалтын мэдээллийг нийтэд ил тод байршуулах, малын чанар, эрүүл мэндийн шаардлагыг мэргэжлийн байгууллагаар баталгаажуулах, дэмжлэг авсан өрхийн тайлагнал, хяналтыг хуульчлах, зориулалтын бусаар ашигласан тохиолдолд нөхөн төлүүлэх, дахин дэмжлэг авах эрхийг хязгаарлах зохицуулалтыг тусгасан болно.

Олон улсын туршлагаас үзэхэд залуу фермерийг дэмжих бодлого нь дан ганц хөрөнгө олгохоос илүүтэй сургалт, зөвлөх үйлчилгээ, бизнес төлөвлөгөө, санхүүгийн сахилга, байгаль орчны шаардлагатай уялдсан үед илүү үр дүнтэй байдаг. Европын Холбооны залуу фермерийн бодлого нь гишүүн орнуудын нөхцөлд нийцсэн дэмжлэг, санхүүжилт, үе солигдлыг хангах зорилготой хэрэгжиж байгаа бол Киргизийн бэлчээрийн менежментийн туршлага нь мал аж ахуйн дэмжлэгийг орон нутгийн бэлчээрийн удирдлагатай холбох шаардлагыг харуулж байна. Мөн Монгол Улсад хэрэгжсэн малын индексжүүлсэн даатгалын туршлагаас харахад малчин өрхийн эрсдэлийг бууруулах бодлого нь хувь өрхийн хохирлыг шууд нөхөхөөс гадна орон нутгийн түвшний эрсдэлийн индекс, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ, санхүүгийн сахилга, даатгалын тогтолцоотой уялдах шаардлагатай байна.

Дөрөв.Хуулийн төсөл Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, хуулийг хэрэгжүүлэхэд шинээр боловсруулах, хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль тогтоомжийн талаарх санал

Малчны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төсвийн тухай хууль, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль, Малын генетик нөөцийн тухай хууль, Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын эрх зүйн зохицуулалт болон холбогдох бусад хууль тогтоомжид нийцүүлэн боловсрууллаа.

Хуулийн төсөл батлагдсантай холбогдуулан Засгийн газраас шинээр гэр бүл болсон малчин залуу өрхөд дэмжлэг олгох журам, бэлчээрийн даацад суурилсан үнэлгээний аргачлал, дэмжлэг авах өрхийн шалгуур үзүүлэлт, малын чанар, эрүүл мэндийн шаардлага, дэмжлэгийн хэрэгжилтэд тавих хяналт, тайлагналын журам, зориулалтын бусаар ашигласан тохиолдолд нөхөн төлүүлэх журмыг батална.

Мөн уг хуулийн хэрэгжилттэй уялдуулан орон нутгийн хөгжлийн сангийн хөрөнгийг ашиглах журам, малын тоо толгойн албан татварын зохицуулалт, бэлчээр ашиглалтын төлөвлөгөө, малын эрүүл мэндийн үйлчилгээ, малчдын сургалт, зөвлөх үйлчилгээний зохицуулалтыг боловсронгуй болгох шаардлагатай байгаа юм.

Энэхүү хуулийн төсөл нь 2026 оныг НҮБ-аас Олон улсын бэлчээр ба нүүдлийн мал аж ахуй эрхлэгчдийн жил болгон зарласан санаачилгыг Монгол Улс дэмжин манлайлж буй бодлогын орчинтой мөн уялдаж байна.

-----oOo-----